

УДК 330.14.01

Грінко І.М.*кандидат економічних наук,
старший викладач**Національного технічного університету України
«Київський політехнічний університет»***Гафтуняк М.І.***студентка факультету менеджменту та маркетингу
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний університет»*

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ВАЖЛИВІСТЬ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена розгляду питання людського капіталу, його сутності та змісту. Велику увагу приділено впливу людського капіталу на розвиток економіки держави та значимості даного поняття в сучасному світі. Розглянуто сутність економічних категорій «індекс людського розвитку», «інтелектуальна праця» та їх взаємозв'язок із поняттям «людський капітал». Проаналізовано наукові погляди щодо сутності, змісту та особливостей людського капіталу як економічної категорії. На підставі проведеного аналізу трактувань вчених запропоновано авторське визначення економічної категорії «людський капітал», та обґрунтовано важливість даного поняття у розвитку науки та економіки держави в цілому.

Ключові слова: людський капітал, індекс людського розвитку, економічна категорія, інтелектуальна праця, феномен розвитку, соціальний капітал, розвиток економіки держави.

Грінко И.Н., Гафтуняк М.И. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ: СУЩНОСТЬ, СОДЕРЖАНИЕ И ВАЖНОСТЬ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ ГОСУДАРСТВА

Статья посвящена рассмотрению вопроса человеческого капитала, его сущности и содержания. Большое внимание уделено влиянию человеческого капитала на развитие экономики государства и значимости данного понятия в современном мире. Рассмотрена сущность экономических категорий «индекс человеческого развития», «интеллектуальный труд» и их взаимосвязь с понятием «человеческий капитал». Проанализированы научные взгляды относительно сущности, содержания и особенностей человеческого капитала как экономической категории. На основании проведенного анализа трактовок ученых предложено авторское определение экономической категории «человеческий капитал». и обоснована важность данного понятия в развитии науки и экономики государства в целом.

Ключевые слова: человеческий капитал, индекс человеческого развития, экономическая категория, интеллектуальный труд, феномен развития, социальный капитал, развитие экономики государства.

Grinko I.N., Haftunyak M.I. HUMAN CAPITAL: THE ESSENCE, SUBSTANCE AND IMPORTANCE IN NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

The article is devoted to researching the nature of human capital, its essence and substance. The article particular attention is paid to the impact of human capital on economic development of the state and the importance of this concept in the modern world. The article deals with the essence of economic categories of «human development index», «intellectual work» and relationship between them and the concept of human capital. Scientific views on the nature, substance and characteristics of human capital as an economic category are analyzed. Based on the analysis of viewed interpretations the authors define the economic category of «human capital». The importance of this concept in the development of science and the economy as a whole is proved.

Keywords: human capital, human development index, economic category, intellectual work, the phenomenon of development, social capital, economic development of the state.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації якість та потенціал людського капіталу як найважливішого економічного чинника розвитку набувають ключового значення для добробуту і якості життя суспільства, розвитку економіки держави та міжнародного співробітництва в цілому. Розуміння важливості цього феномену і увага до нього з боку вчених та політиків посилюється в другій половині ХХ ст. На сьогоднішній день поняття «людський капітал» включає як вроджені, так і набуті людські якості, а також інвестиції в розвиток людини з боку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У витоках теорії людського капіталу стояли класики економічної думки: Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. Міль та ін. Одне з її перших формулювань людського капіталу зустрічається у науковій праці У. Петті «Політична арифметика», а пізніше в роботах А. Сміта «Багатство народів» та А. Маршала «Принципи економічної науки», а також в працях багатьох інших учених. Сучасні наукові дослідження в області людського капіталу пов'язані з такими іменами зарубіжних науковців, як: М. Блауг, Е. Денісон, Дж. Кен-

дрик, Дж.Мінцер, С.О. Дятлов, Р.І. Капелюшніков, Б. Чизвик тощо. Вагомий внесок у розвиток теорії людського капіталу та обґрунтування важливості його для розвитку економіки держави зробили й вітчизняні вчені, а саме: О.М. Бородіна, В.М. Геець, Н.В. Голікова, О.А. Грішнова, В.І. Куценко, В.О. Мандибур, С.Р. Семів, Є.О. Циренова та багато інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Теоретико-методологічне обґрунтування ролі та впливу людського капіталу на соціально-економічний стан країни та розгляд людського капіталу через якість людських ресурсів як стратегічного чинника економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку розвитку науки під людським капіталом розумілася лише сукупність інвестицій в людину, що підвищує її здатність до праці, – освіту та професійні навички. Поняття людського капіталу з'явилося в публікаціях другої половини ХХ ст. в наукових працях американських вчених економістів Теодора Шульца і Гері Беккера (1992 р.). За ство-

рення основ теорії людського капіталу вченим були присуджені Нобелівські премії з економіки. Істотний внесок у створення теорії людського капіталу в 1971 р. вклав виходець з Росії Семен Кузнець, і він також отримав Нобелівську премію в галузі економіки.

Теорія людського капіталу надає змогу визначити доцільність витрат на навчання або на зміну місця роботи залежно від розміру майбутнього приросту доходів і тривалості їх одержання, що має мотиваційне значення для економістів [1, с. 59]. Відповідно, теорія людського капіталу логічно пояснює та глибоко досліджує вирішення важливих проблем, які зазначені на рис. 1.

Теорія людського капіталу досліджує, як саме доходи працівника, підприємства та держави в цілому залежать від знань, навичок і природних здібностей людей. Доходи людей є закономірним підсумком раніше прийнятих управлінських рішень з позицій теорії людського капіталу, тобто рішення, яке приймає людина, безпосередньо впливає на розмір її майбутніх доходів. Можна значно збільшити майбутні доходи, вкладаючи кошти у свою освіту та професійну підготовку, здоров'я, культуру, збільшуючи тим самим власний людський капітал.

Для того щоб детально дослідити сутність та зміст поняття «людський капітал» його важливість в розвитку економіки держави, доцільно провести науковий аналіз трактувань зазначеного терміну різними вченими.

У своїй науковій праці [2] Н. Голікова зазначає, що людський капітал є складною економічною категорією і виникає в умовах становлення інформаційно-технотронної економіки, в якій головним виробничим ресурсом стають обдарованість, здібності та знання. Науковець обґрунтовує, що необхідними умовами існування людського капіталу є наявність відносин найму та прибутковості праці. Тому, згідно її трактуванням, «людський капітал – це вартість запасу здібностей, досвіду, знань, які залучені до процесу господарювання, капіталізовані на основі найму та приносять додану вартість (прибуток)» [2, с. 3].

Розглянемо деякі визначення економічної категорії «людський капітал» у працях вітчизняних та зарубіжних науковців (табл. 1.1).

Розпочинаючи з XXI ст. сутність економічної категорії «людський капітал» істотно розширилося.

Рис. 1. Сутність теорії людського капіталу

Дослідження та розрахунки проведені експертами Світового банку, включають в дане поняття споживчі витрати – витрати сімей на харчування, одяг, житло, освіту, охорону здоров'я, культуру, а також витрати держави на забезпечення цього переліку. Як відомо, сьогодні основна частина людського капіталу зосереджена в розвинених країнах світу. Пояснюється це тим, що в останні десятиліття інвестиції в людський капітал значно випереджають інвестиції у фізичний капітал. Досвід цих країн також свідчить, що формування та розвиток людського капіталу прямо залежить від інвестицій у підвищення рівня духовної культури та якості життя населення. Для цивілізованих країн, що володіють ефективним людським капіталом, характерний високий рівень розвитку фундаментальних і прикладних наук та високий індекс людського розвитку.

Людський капітал залежить від особливостей менталітету, добробуту, якості та безпеки життя населення, ефективності системи освіти та виховання, досягнень науки і високих технологій, правового забезпечення ринкової економіки та вільної конкуренції, інноваційної діяльності, а також від стану інтелектуальної, етичної, політичної, інформаційної, правової, управлінської, економічної, медичної та екологічної культур в цілому. Слід зауважити, що людський капітал пов'язаний з культурою відповідальності та праці (насамперед важливі такі її індикатори, як якість і продуктивність), здоров'ям, з бажанням добре працювати, соціальними та матеріально-технічними умовами життя висококваліфікованих кадрів.

Варто відрізнити поняття людського капіталу від трудових ресурсів, оскільки трудові ресурси – це безпосередньо люди освічені та люди без здобутої вищої освіти, що визначають кваліфіковану і некваліфіковану працю. Людський капітал є переважно

Таблиця 1.1

Аналіз поняття «людський капітал» у наукових працях

Автори	Визначення поняття «людський капітал»	Джерела
Т. Шульц	Людський капітал – це продуктивний фактор, головний двигун і фундамент індустріальної, постіндустріальної економіки та інноваційної інформаційної економіки. Основні результати інвестицій в людину – накопичення здібностей людей до праці, їх ефективну творчу діяльність у суспільстві, підтримання здоров'я. Людський капітал здатний накопичуватися і відтворюватися	[3, с. 39]
Г. Беккер	Людський капітал – це сукупність навичок, знань і умінь людини. В якості інвестицій учений вбачав в основному витрати на освіту та навчання	[4, с. 127]
О. Бородіна	Людський капітал – це сукупність інвестованих суспільно доцільних виробничих і загальнолюдських навичок, знань, здібностей, якими володіє людина, які їй належать, є невіддільним від неї та практично використовуються у повсякденному житті	[5, с. 51]
Г. Менк'ю	Людський капітал – це накопичені інвестиції в освіту і навчання людей у процесі роботи	[6, с. 248]
С. Фішер, Р. Дорнбуш, К. Шмалензі	Людський капітал – це природжені здібності і талант людини, а також її освіта та набута кваліфікація	[7, с. 303]

економічною категорією, що виражає сукупність соціально-економічних відносин з приводу його формування, збереження, розвитку й удосконалення, щодо знань, умінь, навичок, здатності людини до праці, а також її фізичного стану, інтелектуальних і творчих здібностей. Об'єктом людського капіталу є процеси відновлення, збереження, розвитку, удосконалення працездатності, фізичного розвитку, мовної і культурної компетенції, трудових та інтелектуальних навичок, знань і освіти, вміння управляти, організовувати, створювати та вести успішний бізнес, які втілюються в людині і невіддільні від неї [8, с. 57].

Розвиток людського капіталу в провідних країнах світу будується на основі правильно підібраних політики і культури управління, що забезпечують створення матеріально-технічних умов та мотивують високу культуру діяльності, високопродуктивну працю громадян.

Розуміння ролі інтелектуальної культури людини і результатів інтелектуальної діяльності в підвищенні темпів соціально-культурного та економічного розвитку послужило основою державної політики США, європейських країн та Японії, орієнтованої на випереджувальний розвиток науки і освіти. Слід зазначити, що одним з головних стимулів підтримки освіти в розвинених країнах є висока оплата інтелектуальної і кваліфікованої праці, відповідно, підвищує імідж такої праці і свідчить про його ключову роль в «економіці знань» епохи глобалізації. На основі теорії людського капіталу мало розвинута в економічній сфері Швеція модернізувала свою економіку і повернула в 2000-х роках лідерські позиції у світовій економіці. Фінляндія за досить короткий період часу зуміла перейти від економіки, яка в основному залежала від сировини, до інноваційної економіки і створити свої власні ефективні конкурентоспроможні технології, не відмовляючись від глибокої переробки свого головного природного багатства – лісів.

Досягнення у формуванні та розвитку людського капіталу в західних країнах обумовлені розумінням законів культурно-економічного розвитку і вдосконаленням технологій управління суспільним прогресом. На сьогодні держави з розвиненим людським капіталом мають незаперечні переваги. Оскільки саме правильне розуміння вченими, політиками та управліннями стратегічної цінності людського капіталу відкрило нові можливості для створення конкурентоспроможних високих технологій в національній економіці, вироблення культурних стратегій сталого та безпечного соціально-політичного розвитку для конструювання надійного майбутнього народів і держав.

Величезні переваги у створенні стабільних умов для зростання якості життя, створення і розвитку економіки знань, інформаційного суспільства, розвитку громадянського суспільства мають країни з накопиченим якісним людським капіталом. Тобто країни з освіченим, здоровим і оптимістичним населенням, конкурентоспроможними професіоналами світового рівня в усіх видах економічної діяльності, освіті, науці, в управлінні та інших сферах. Сутність людського капіталу полягає в тому, що це одночасно є фактором і метою розвитку особистості, сім'ї та суспільства. У сукупності з фінансовим, природним та фізичним капіталом людський капітал складає основу національного багатства кожної країни. При цьому його структура, якість і динаміка розвитку історично зумовлені національними особливостями розвитку духовної культури та цивілізації тих чи інших народів і держав.

Особливості людського капіталу визначаються необхідністю постійних інвестицій у його розвиток і порівняно тривалим очікуванням віддачі вкладених в нього коштів (у порівнянні з іншими видами капіталу). Людський капітал неможливо змінити в короткий проміжок історичного часу. Його розвиток, як і культура в цілому, обумовлений такими об'єктивно-історичними факторами, як природно-географічні умови, генетичний код культури, соціальне середовище, історичні умови і культурний обмін. Серед них визначальне значення має соціальне середовище, оскільки при рівних умовах саме воно є фундаментом формування людського капіталу. Як показує світова практика, інвестиції в високотехнологічну економіку при низькому рівні інтелектуальної культури і несвідомому менталітеті не дають очікуваних результатів.

Зміст інтелектуальної праці формується під впливом двох головних параметрів – ступеня креативності та кваліфікаційної складності інтелектуальної праці. За цими ознаками виділено три види інтелектуальної праці: репродуктивна, алгоритмічна і творча. Доведено, що творча праця є стратегічно значущим видом інтелектуальної і являє собою свідому та доцільну інтелектуальну діяльність, яка є реакцією людини на зовнішнє середовище та служить задоволенню її матеріальних і нематеріальних потреб (у тому числі у самовираженні), результатом якої є новий інтелектуальний продукт [9, с. 73].

До складу людського фактору необхідно включати також інвестиції у створення середовища, що забезпечує його ефективне функціонування. Проблеми розвитку людського капіталу – це проблеми культури державного управління, яка передбачає системний культурологічний аналіз та оцінку наявного в країні творчого потенціалу, вибір ефективних технологій, складових для практичних дій в інтересах національного розвитку. Найважливішими завданнями управління є: визначення стратегічних напрямів і пріоритетів розвитку, якісна професійна підготовка, ефективне та своєчасне використання вчених, фахівців і результатів їхньої праці, створення сучасних матеріально-технічних і соціальних умов для їх продуктивної діяльності [10, с. 265].

Стратегія передбачає правильне формування цілей і пріоритетів розвитку людського капіталу, облік таких чинників розвитку, як ресурси, технології, люди, час, фінанси, культурні та політичні цінності, а також облік досягнень та упущень, пов'язаних з цим процесом. У поле зору культурологів необхідно включати оцінку таких змінних величин, як рівень освіти, доходи населення, тривалість життя, національна безпека, рівень бідності, якість медичного обслуговування, навколишнього середовища та ін. При цьому цілі і пріоритети розвитку, які також є змінними величинами, повинні постійно перевірятися на актуальність, ефективність і відповідність національним інтересам.

Висновки з даного дослідження. Людський капітал суспільства в загальному можна розглядати як сукупну здатність суспільства до освоєння і накопичення знань, створення на цій основі інтелектуальних продуктів та системи прийняття, переробки, використання, відтворення і передавання інформації, визначає місце, яке посідає держава у світових економічних відносинах, її розвиток й конкурентоспроможність. Оскільки людський потенціал є складною соціально-економічною системою, його стан характеризується сукупністю показників, які доповнюють один одного: життєвий потенціал населення, інвестування у формування та нагромадження людського

потенціалу, потенціал зайнятості, освітній потенціал, потенціал здоров'я, культурний потенціал населення тощо.

Подальших наукових досліджень потребує розгляд складових трудового потенціалу в моделі сталого інноваційного розвитку держави для можливості повної реалізації людського капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Павленко Т.Ю. Формування і розвиток людського капіталу та його роль у підвищенні економіки України / Т.Ю. Павленко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2014. – № 3. – С. 57–65.
2. Голікова Н.В. Людський капітал як фактор зростання і розвитку економіки: автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.01.01 / Н.В. Голікова. – К. : Нац. акад. наук України, Ін-т екон. прогнозування, 2004. – 23 с.
3. Shultz T. W. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences / T. W. Shultz. – N.Y., 1968. – 384 p.
4. Becker G. Human Capital / G. Becker, S. Gary – N.Y. : Columbia University Press, 1964. – 539 p.
5. Бородіна О.М. Людський капітал як основне джерело економічного зростання / О.М. Бородіна // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 48–53.
6. Мэнкью Н.Г. Принципы экономикс : [учебник] / Н.Г. Мэнкью ; 2-е изд. ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2003. – 642 с.
7. Фишер С. Экономика / [С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи]. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 864 с.
8. Ларіна Я.С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації : [монографія] / Я.С. Ларіна, О. С. Брацлавська. – К. : Академія, 2012. – 244 с.
9. Фишер С. Управление – это наука и искусство / С. Фишер, Р. Дорнбуш. – М., 2002. – 170 с.
10. Кендюхов О.В. Эффективное управление интеллектуальным : [монографія] / О. В. Кендюхов. – Донецьк : ДонУЕП, 2008. – 359 с.